

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΡΚΑΡΗΣ

ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΕΥΚΟΛΕΣ ΛΥΣΕΙΣ

Κυρίες και κύριοι,

Σε κάποιους από σας θα είναι ίσως γνωστό ότι τα τελευταία τέσσερα χρόνια δημοσίευσα τρία μυθιστορήματα, τα οποία πραγματεύονται την κρίση και τις επιπτώσεις της στην ελληνική κοινωνία. Επέλεξα για την τριλογία τον τίτλο «Τριλογία της Κρίσεως». Ο τίτλος αυτός μου δημιούργησε, ωστόσο, δυο προβλήματα: ένα στο εξωτερικό και ένα στο εσωτερικό.

Στα Αγγλικά, τα Γερμανικά ή τα Γαλλικά δεν υπάρχει διαφορά στη γενική μεταξύ «κρίσης» και «κρίσεως». Συνεπώς είμαι αναγκασμένος να διευκρινίζω κάθε φορά πώς εννοώ τον τίτλο της τριλογίας. Στα ελληνικά πάλι, αναγκάζομαι συχνά να μεταθέτω τους συνομηλιτές μου από τη γενική της «κρίσης» στη γενική της «κρίσεως».

Αυτή η λεπτολογία δεν είναι τυχαία. Από την αρχή πίστευα, και εξακολουθώ να πιστεύω, ότι η κρίση αυτή είναι συνάμα και μια «ημέρα κρίσεως» για την Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, όπως εθιστήκαμε να αποκαλούμε την περίοδο των τριάντα έξη χρόνων, που διανύσαμε από το τέλος της δικτατορίας ως το ξέσπασμα της παρούσας κρίσης – εσφαλμένα κατά τη γνώμη μου και θα εξηγήσω τους λόγους παρακάτω.

Όταν ανακοίνωσα το σχέδιο της τριλογίας επικοινωνήσα μαζί μου μια δημοσιογράφος, η οποία με ρώτησε, αν πίστευα ότι η κρίση θα διαρκούσε τόσο πολύ, ώστε να έχω τον χρόνο για να γράψω τρία μυθιστορήματα. Της απάντησα ότι θα πρέπει να αισθάνεται πολύ τυχερή, αν η κρίση θα έχει τελειώσει ως την κυκλοφορία των τριών μυθιστορημάτων. Στο μεταξύ η τριλογία έχει ολοκληρωθεί, έγραψα και ένα τέταρτο μυθιστόρημα ως επίλογο, δηλαδή η τριλογία εξελίχθηκε σε τετραλογία και η κρίση είναι ακόμα εδώ.

Οχι μόνο είναι εδώ, αλλά το τελευταίο διάστημα ζούμε όλοι μια νέα περίοδο επιδείνωσης, αβεβαιότητας και πολιτικής αστάθειας.

Όλα αλλάζουν. Να ξαναρχίσεις
Μπορείς και με την τελευταία σου πνοή

λέει ο Μπέρτολτ Μπρεχτ σε ένα πολύ ωραίο ποίημα του. Μόνο που εμείς είμαστε η εξαίρεση. Δεν ξαναρχίζουμε με την τελευταία μας πνοή, αλλά γυρίζουμε πίσω στην τελευταία μας πνοή.

Η κρίση φαίνεται να έχει εγκλωβιστεί σε έναν μηχανισμό «του ύψους ή του βάθους», από τραγωδία έχει υποβαθμιστεί σε κλαυσίγελο – τη μια μέρα καμαρώνουμε και γελάμε ευτυχισμένοι, επειδή έχουμε πρωτογενές πλεόνασμα και βγαίνουμε από τα μνημόνια και την άλλη μέρα κλαίμε και ωρυόμαστε γιατί η τρόικα δεν αποδέχεται τις προτάσεις μας, γιατί το χρηματιστήριο καταρακυλάει και τα ομόλογα τα παίρνει το ποτάμι.

Συνεπώς, η κρίση είναι ακόμα μέρος της ζωής μας και της ζωής του τόπου. Εδώ όμως μπαίνει για μένα ένα ερώτημα: για ποια κρίση μιλάμε; Η κρίση που μαστίζει τη χώρα είναι αποκλειστικά οικονομική, η οποία θα εξαφανιστεί ως δια μαγείας, μόλις απαλλαγούμε από τα μνημόνια; Ή μήπως βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια αλυσίδα κρίσεων, που έχουν βυθίσει τη χώρα σε ένα τέλμα και σε μια παρατεταμένη περίοδο παρακμής;

Κυρίες και κύριοι,

Στον απλό πολίτη έχει δημιουργηθεί, απ'όλα ανεξαιρέτως τα πολιτικά κόμματα, η παραπλανητική (για να μην πω αποπλανητική) εντύπωση ότι η κρίση είναι τα μνημόνια και η τρόικα, και όταν φύγουν αυτά, θα πάψει να υπάρχει την επαύριον της εξαφανίσεως τους. Το ΔΝΤ θα πάει σπίτι του, οι Βρυξέλλες θα μας κάνουν τα χατήρια, και η ΕΚΤ θα κατασκευάσει έναν αγωγό, για να ρέει απρόσκοπτα το χρήμα στην Ελλάδα. Το πολιτικό επικοδόμημα εθίζει, συνεπώς, τους πολίτες σε μια πλασματική λύση, που συγκαλύπτει ή παρακάμπτει την έκταση του προβλήματος μας, και επιδιώκει την ανάταση των πολιτών δια της αυταπάτης.

Η πρώτη μου ένσταση αφορά την ουσία τους προβλήματος, του δικού μας, αλλά και της Ευρώπης. Καταρχήν, τη μοίρα μας δεν την ορίζουν τα μνημόνια, αλλά η οικονομική πολιτική της Ευρωζώνης. Τα μνημόνια μπορεί και να φύγουν, αλλά η οικονομική πολιτική δεν πρόκειται να αλλάξει, τουλάχιστον στο προσεχές μέλλον. Η Ισπανία, η Ιταλία, τώρα και η Γαλλία δεν είναι χώρες δεσμευμένες με μνημόνια. Και όμως οι πολίτες τους αντιμετωπίζουν οξύτατα προβλήματα, ιδιαίτερα στην Ισπανία.

Δεν είναι πρόθεση μου να επεκταθώ εδώ σε οικονομικές αναλύσεις και εκτιμήσεις. Αφαλώς υπάρχουν σ'αυτή την αίθουσα άλλοι, πολύ πιο κατάλληλοι από εμένα, για ν'αναλύσουν την οικονομική πολιτική στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Στο κάτω-κάτω είμαι συγγραφέας και όχι οικονομολόγος.

Θα επανέλθω σε δυο θέματα που έθιξα στην αρχή της ομιλίας μου. Το πρώτο είναι η γενική «της κρίσεως» στον τίτλο της τριλογίας. Πιστεύω ότι αυτή η κρίση είναι και μια «ημέρα κρίσεως» για την Ελλάδα, υπό την έννοια ενός οφειλόμενου απολογισμού. Όταν μιλάω για απολογισμό, δεν εννοώ μόνο την κριτική που ασκήθηκε στις δυο κυβερνήσεις, οι οποίες με την επιπόλαιη οικονομική πολιτική τους οδήγησαν τη χώρα στην τρόικα και στα μνημόνια.

Ο απολογισμός που ζητάω είναι απολογισμός για την πορεία της χώρας τα τελευταία σαράντα περίπου χρόνια, για τις αλλαγές στις νοοτροπίες και στα συτήματα, καθώς και στις αλληλεπιδράσεις που δημιούργησαν. Να δώσω μερικά παραδείγματα: πόσο επηρεάστηκε η νοοτροπία μας από την ένταξη μας στην ΕΟΚ και αργότερα στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη; Πόσο επηρεάστηκαν οι δομές του κράτους και της κοινωνίας μας από την ένταξη μας στην Ευρώπη; Και τι πρόσφερε η δική μας παρουσία στην Ευρώπη; Κοντολογίς: τι πήραμε και τι δώσαμε;

Επιστρέφω στο δεύτερο θέμα που είχα αγγίξει στην αρχή της ομιλίας μου: στη Μεταπολίτευση.

Από την αρχή της κρίσης ακούω και διαβάζω σε άρθρα και σχόλια ότι η κρίση έφερε το τέλος της Μεταπολίτευσης. Ας μου επιτραπεί να πω ότι αυτό, κατά τη γνώμη μου είναι ένα μεγάλο λάθος. Με την ένταξη μας στην τότε ΕΟΚ, το 1981, η Μεταπολίτευση είχε ολοκληρωθεί και η Ελλάδα είχε μπει στην ευρωπαϊκή της φάση και τροχιά.

Εμείς δε σταθήκαμε ικανοί να συνειδητοποιήσουμε αυτή την εξέλιξη, να σχεδιάσουμε και να αναπτύξουμε τα επόμενα βήματα μας με γνώμονα αυτή την αλλαγή πορείας, αλλά μείναμε εγκλωβισμένοι επί σαράντα χρόνια σε μια μοναδική «μεταπολιτευτική» εσωστρέφεια.

Ας θυμηθούμε το σύνθημα που κυριαρχούσε πριν και μετά την ένταξη μας στην ΕΟΚ: «ΕΟΚ-NATO, το ίδιο συνδικάτο». Το σύνθημα αυτό ηχούσε φυσικό, όταν ακουγόταν από τους οπαδούς και τα στελέχη του ΚΚΕ. Στο κάτω-κάτω αυτή ήταν η στρατηγική του κόμματος, τότε όπως και τώρα.

Το κακό είναι ότι είχε οικειοποιηθεί το σύνθημα και το κόμμα, που μόλις λίγους μήνες μετά την ένταξη μας στην ΕΟΚ ανέλαβε τα ηνία του τόπου. Η ένταξη μας στην ΕΟΚ ξεκίνησε με μια αμφίπλευρη καχυποψία, η οποία κατά τη γνώμη μου δεν ξεπεράστηκε ποτέ, έστω και αν πέρασε από περιόδους ύφεσης και έξαρσης.

Η καχυποψία αυτή επιδεινώθηκε από ένα φαινόμενο, που διακρίνει όλη την περίοδο που ονομάσαμε «Μεταπολίτευση». Είναι το φαινόμενο του διχασμού, που μας κατατρέχει από την περίοδο του Εμφυλίου. Ας μην παρεξηγηθώ. Δεν υποστηρίζω ότι ο εθνικός διχασμός εξακολουθεί να υφίσταται. Απλώς θέλω να υπενθυμίσω ότι σε όλη την πολιτική ζωή και σε όλες οι πολιτικές συγκρούσεις καθ'όλη τη διάρκεια της «Μεταπολίτευσης» κυριάρχησαν τα διχαστικά διλήμματα και οι διχαστικές συγκρούσεις.

Την ίδια στιγμή, όμως, στα όργανα της Ευρώπης, είτε λεγόταν ΕΟΚ, όπως τότε, είτε λέγεται ΕΕ, όπως σήμερα, όλες οι αποφάσεις παίρνονταν με κοινή συναινέση. Ενώ ανήκουμε, λοιπόν, στην ΕΕ, όπου όλες οι αποφάσεις παίρνονται συνεναιτικά, ταυτόχρονα στο εσωτερικό πολιτικό γήπεδο λειτουργούσαμε και λειτουργούμε διχαστικά.

Η αντίληψη αυτή συνεχίζεται και σήμερα, τώρα που σας μιλάω, και δε μας την επέβαλαν ούτε η τρόικα, ούτε τα μνημόνια. Δυστυχώς, πιστεύω ότι θα συνεχιστεί, είτε απαλλαγούμε από τα μνημόνια, είτε όχι.

Εδώ θα πρέπει να σταθούμε και σε ένα άλλο φαινόμενο, το οποίο προηγείται κατά πολύ της «Μεταπολίτευσης». Πρόκειται για την αντίφαση μεταξύ Ευρώπης και Βαλκανίων, η οποία σημαδεύει όλη τη νεότερη ιστορία μας. Κάθε φορά που οι Ευρωπαίοι μας αρχίζουν στις φιλοφρονήσεις και τις θωπίες ότι οι αρχαίοι ημών πρόγονοι χάρισαν στην Ευρώπη τα φώτα της γνώσης και τα αγαθά της δημοκρατίας, γινόμαστε όλοι ακραιφνείς και περήφανοι Ευρωπαίοι. Αντίθετα, κάθε φορά που «οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις», όπως τις αποκαλούσαμε – είτε ήταν παλιά η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία, είτε είναι τώρα η Γερμανία -, μας στρίμωχναν και μας έβαζαν

τα δυο πόδια σε ένα παπούτσι, μετατρεπόμαστε επί τόπου σε δαρμένους και κυνηγημένους Βαλκάνιους.

Ο μόνος χώρος που επιχείρησε να γεφυρώσει αυτή την αντίφαση είναι η νεοελληνική ποίηση του Μεσο- και του Μεταπολέμου. Ποιητές όπως ο Σεφέρης, ο Ελύτης, ο Εγγονόπουλος, ο Εμπειρικός, αλλά και ο Σαχτούρης και ο Καρούζος, για να περιοριστώ μόνο σε μερικούς, έδωσαν εξαιρετικά δείγματα ποιητικής υπέρβασης αυτής της αντίφασης. Στην ποίηση, όμως. Ούτε στην πολιτική, ούτε στη δομή του κράτους, ούτε στην κοινωνία, ούτε στην παιδεία.

Κυρίες και κύριοι,

Μετά απ' όλα αυτά το εύρος της σχέσης μας με την ΕΟΚ και ακολούθως με την ΕΕ καθορίστηκε από μια εξίσωση:

Ψωροκώσταινα + Ευρωπαϊκή Ένωση = Πλουτοκώσταινα

Καταρχήν, η «Ψωροκώσταινα», όπως αποκαλούσαμε την Ελλάδα ως την ένταξη μας στην ΕΟΚ, όχι μόνο υποτιμητικά, αλλά και με μια μεγάλη δόση τρυφερότητας, δεν είχε μόνο αρνητικά στοιχεία να επιδείξει.

Βέβαια, ο όρος «Ψωροκώσταινα» δεν είναι όρος της μετεμφυλιακής Ελλάδας, αλλά την ακολουθεί από τη γέννηση του Νεοελληνικού Κράτους. Ας περιοριστούμε, ωστόσο, στη μετεμφυλιακή Ψωροκώσταινα.

Το μεγάλο εμπόδιο για μια ορθολογική ανάλυση αυτής της εποχής είναι οι διαχωριστικές γραμμές που κυριάρχησαν στην ελληνική κοινωνία ως την περίοδο της χούντας: «αυτοί και εμείς» (ανάλογα από την οπτική που το έβλεπε κανείς), «νικητές και ηττημένοι», «δεξιό και αριστερό», αυτή η διπολικότητα είχε ως συνέπεια να διαμορφωθεί μια κοινωνία χωρίς συνεκτικό ιστό στα πιο κρίσιμα μετεμφυλιακά χρόνια.

Ανάμεσα σ' αυτές τις δυο παραμέτρους υπήρχε, ωστόσο, μια πλειοψηφία, που δεν εντασσόταν, ή τουλάχιστον δεν εντασσόταν ενεργά, σε κανένα από τα δυο στρατόπεδα και η οποία προσπαθούσε να επιβιώσει μέσα στις αντίξοες έως απάνθρωπες συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα στις δεκαετίες του πενήντα και του εξήντα. Αυτή η Ελλάδα «εκτός των τειχών», η οποία αγωνιζόταν να κρατηθεί όρθια με πενιχρά μέσα, δημιούργησε έναν «πολιτισμό της φτώχειας», τον οποίο η σημερινή Ελλάδα θα είχε κάθε λόγο να τον νοσταλγεί. Γιατί ο πολιτισμός αυτός, είχε επίπεδο, αξιοπρέπεια και, έστω μικρά, όνειρα της αύριον.

Θα δώσω μερικά παραδείγματα που σχετίζονται με τους απλούς πολίτες εκείνης της εποχής και όχι με τους διανοούμενους, τους επιστήμονες ή τους καλλιτέχνες.

Πρώτο παράδειγμα: όσοι από εμάς εξακολουθούν να ακούν ρεμπέτικα, τους συνιστώ να βγάλουν από τα τραγούδια αυτά την οικεία γι αυτούς μουσική και να διαβάσουν μόνο τους στίχους. Θα διαπιστώσουν ότι οι στίχοι αυτοί εκπέμπουν μια «ποίηση της καθημερινότητας», μια ποίηση που γράφεται για απλούς ανθρώπους και απευθύνεται

σε απλούς ανθρώπους. Είναι, όχι σπάνια, ποίηση υψηλού επιπέδου, την οποία έγραφαν δημιουργοί, που πολλές φορές δεν είχαν βγάλει καν το δημοτικό.

Δεύτερο παράδειγμα: η συχνή έως καταχρηστική χρήση της λέξης «κύριος», όπως «εγώ είμαι κύριος», ή «δεν είσαι καθόλου κύριος», ή ακόμα «δε φέρεσαι σαν κύριος». Αυτή η συχνή επίκληση της λέξης «κύριος» προξενούσε τότε ενίοτε τη θυμηδία. Αν όμως διαβαστεί σωστά, η επίκληση αυτή δεν ήταν ταξική, δεν εξέφραζε, δηλαδή, την επιθυμία των απλών ανθρώπων να ανέβουν σε μια ανώτερη κοινωνική τάξη, αλλά μια επίκληση αξιών, κυρίως της ευπρέπειας και του ήθους. Το ήθος και η ευπρέπεια δεν είναι ταξικές αξίες, αλλά αξίες της παιδείας και του πολιτισμού.

Τρίτο παράδειγμα: στην Ελλάδα των δεκαετιών του πενήντα και του εξήντα γνώρισα το πιο αντιαισθητικό όνειρο της ζωής μου. Ήταν οι σιδεριές του μπετόν που εξείχαν από τις μονοκατοικίες στις λαϊκές συνοικίες. Αυτές οι σιδεριές ήταν το όνειρο του δευτέρου ορόφου, για την κόρη ή τον γιό, και πραγματοποιούνταν με στερήσεις και αιματηρές οικονομίες. Μπορεί πολλοί αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι να θεωρούν τα «πανωσήκωμα», όπως το έλεγαν τότε, ως πολύ κακό τρόπο κατασκευής. Αυτή η κακή κατασκευή ήταν, ωστόσο, και το όνειρο της σύνεσης, της σκληρής δουλειάς και της πάλης με τις αντιξοότητες. Η οικογένεια έκοβε από το φαγητό, έκοβε από το ντύσιμο με μοναδικό σκοπό την εκπλήρωση του ονείρου του δευτέρου ορόφου. Τα κόκκινα δάνεια μας ταλανίζουν σήμερα. Τότε δεν ταλάνιζαν καμιά τράπεζα, για τον απλούστατο λόγο ότι αυτά τα σπίτια δε χτίζονταν με κατασκευαστικά δάνεια. Το μόνο δάνειο που ήξεραν οι μικρομεσαίες και κατώτερες τάξεις εκείνων των δεκαετιών ήταν το περιβόητο «μπακαλοτέφτερο», το τετράδιο, στο οποίο ο μπακάλης σημείωνε τις αγορές, που η οικογένεια της εξοφλούσε μόλις περνούσαν χρήματα στα χέρια της.

Εδώσα αυτά τα τρία παραδείγματα, για να καταλήξω σε ένα συμπέρασμα, το οποίο, για μένα προσωπικά, έχει μεγάλη σημασία. Καταρχήν, να θυμίσω ότι ο πολιτισμός στη μετεμφυλιακή Ελλάδα αναπτύχθηκε χωρίς Υπουργείο Πολιτισμού. Οι άνθρωποι της τέχνης και του πολιτισμού έκαναν τη δουλειά τους χωρίς να παίρνουν δεκάρα από το κράτος. Η μόνη πηγή εσόδων που είχαν οι καλλιτέχνες του «σοβαρού» θεάτρου, ή του «θεάτρου αξιώσεων», όπως τα ονομάζαμε τότε, ήταν τα δυο φεστιβάλ: των Αθηνών και της Επιδαύρου. Η δραστηριότητα τους κατά τη διάρκεια της χρονιάς χρηματοδοτούνταν με δικούς τους πόρους. Η ίδια κατάσταση επικρατούσε και στο σινεμά.

Η υπόμνηση μου για την έλλειψη Υπουργείου Πολιτισμού δεν έχει να κάνει, ωστόσο, μόνο με τους χρηματικούς πόρους, αλλά και με την έλλειψη μιας πολιτικής για τον πολιτισμό. Και όμως μέσα απ' αυτό το περιβάλλον βγήκαν όλα τα μεγάλα ονόματα της ποίησης, της λογοτεχνίας, και της τέχνης που είχε να επιδείξει η Ψωροκώσταινα σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα δυο Νόμπελ ποίησης, ο Γιώργος Σεφέρης και ο Οδυσσεύς Ελύτης, το ένα βραβείο Λένιν στην ποίηση, ο Γιάννης Ρίτσος, και δίπλα σ' αυτούς μεγάλοι ποιητές, όπως ο Νίκος Εγγονόπουλος, ο Ανδρέας Εμπειρικός ή ο Αρης Αλεξάνδρου, για να περιοριστώ μόνο σε μερικά ονόματα. Ολοι αυτοί ήταν παιδιά της Ψωροκώσταινας. Δίπλα τους υπήρχαν μυθιστοριογράφοι όπως ο Ανδρέας Φραγκιάς ο Ανδρέας Τερζάκης ή ο Μίμης Καραγάτσης. Το Θέατρο Τέχνης του Κάρουλου Κουν, και το Πειραϊκό Θέατρο του Δημήτρη Ροντήρη, για τα οποία μιλούσε τότε όλη η

Ευρώπη, ήταν δημιουργήματα της Ψωροκώσταινας. Το ίδιο και τα ονόματα παγκόσμιας εμβέλειας στο χώρο της μουσικής: ο Δημήτρης Μητρόπουλος, ο Μάνος Χατζιδάκις και ο Μίκης Θεοδωράκης. Στο σινεμά, ο Νίκος Κούνδουρος, ο Παντελής Βούλγαρης και ο Θόδωρος Αγγελόπουλος, ήταν και οι τρεις τους γόννοι της Ψωροκώσταινας.

Ένα από τα πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία στη μετεμφυλιακή Ελλάδα είναι η μετατόπιση της σύγκρουσης από τα πεδία των μαχών όχι μόνο στο πεδίο της πολιτικής αλλά και στο πεδίο του πολιτισμού, ιδιαίτερα στο πεδίο των γραμμάτων. Η σύγκρουση αυτή ήταν, ωστόσο, μια σύγκρουση υψηλού επιπέδου, η οποία δεν ξέφευγε ποτέ από τα όρια της επιχειρηματολογίας. Το δεύτερο αξιοπρόσεκτο στοιχείο είναι ότι και τα δυο στρατόπεδα είχαν να επιδείξουν ονόματα στο χώρο της ποίησης, της πεζογραφίας, της κριτικής, όπως και του θεάτρου, τα οποία συντηρούσαν έναν εξαιρετικά απαιτητικό, ιδεολογικό και αισθητικό, διάλογο.

Όλα αυτά δεν τα λέω, επειδή είμαι νοσταλγός του παρελθόντος. Τα λέω για να θυμήσω ότι ποτέ άλλοτε η Ελλάδα δε γνώρισε τέτοια εισροή χρημάτων στο χώρο του πολιτισμού, όπως στην περίοδο της Μεταπολίτευσης. Και ποτέ άλλοτε δεν έχει γίνει στην ιστορία της Ελλάδας τόσο λόγος για την πολιτική στο χώρο του Πολιτισμού, όσο στην Μεταπολίτευση. Και όμως τα αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας δε σηκώνουν καμιά σύγκριση με το επίπεδο της Ψωροκώσταινας. Το περιβάλλον, μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε αυτό το επίπεδο ήταν αυτό που ανάφερα στην αρχή της εξίσωσης: το περιβάλλον του «πολιτισμού της φτώχειας».

Δε θέλω, επίσης, να υποστηρίξω ότι τα λεφτά που δόθηκαν απλόχερα στο χώρο του πολιτισμού στην Ελλάδα κατά τη Μεταπολίτευση, ήταν πεταμένα λεφτά. Κάθε άλλο. Ο πακτωλός χρημάτων, για τα ελληνικά δεδομένα, που διοχετεύθηκε στην Ελλάδα πρώτα από την ΕΟΚ μετά από την ΕΕ, δε σπαταλήθηκε στον πολιτισμό, σπαταλήθηκε αλλού.

Ποτέ άλλοτε δεν εισέρευσαν στην Ελλάδα τόσα πολλά χρήματα και σε τόση μεγάλη χρονική διάρκεια, όσα από το 1981 ως σήμερα. Από τα ΜΟΠ στα ΚΠΣ και από εκεί στις αγροτικές επιδοτήσεις και τα διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα, τα χρήματα έρρεαν στην Ελλάδα από διάφορες πηγές και ταμεία, αλλά τα ίχνη τους χάνονταν κατά κανόνα μετά την άφιξη τους. Τα μόνα χρήματα, για τα οποία γνωρίζουμε με ακρίβεια πού έχουν πάει, είναι οι αγροτικές επιδοτήσεις: πήγαν στους αγρότες και όλοι ξέρουμε πώς «αξιοποιήθηκαν».

Τα υπόλοιπα ποσά για αναπτυξιακά και άλλα προγράμματα δεν ξέρουμε καν πού ακριβώς πήγαν, γιατί έχουν χαθεί μέσα στο λαβύρινθο της σκοτεινής ελληνικής γραφειοκρατίας, ξέρουμε όμως, σχεδόν μετά βεβαιότητας, από τη γενική εικόνα της χώρας, ότι ένα ελάχιστο ποσοστό από αυτά πήγαν σε αναπτυξιακές επενδύσεις.

Να το πω διαφορετικά: Εμείς ζήσαμε το δικό μας «laissez faire» ακριβώς τρεις αιώνες μετά τη διατύπωση του στη Γαλλία.

Κύριες και κύριοι,

Στη μετάβαση από την Ψωροκώσταινα στην Πλουτοκώσταινα κάναμε ένα μοιραίο λάθος. Πετάξαμε μαζί με τη φτώχεια της Ψωροκώσταινας και τις αξίες της, γιατί πιστέψαμε ότι οι αξίες αυτές ήταν αξίες της φτώχειας, συνεπώς δε μας χρειαζόνταν πιά.

Αυτό το λάθος δεν το έκαναν κανένα μνημόνιο και καμιά τρόικα. Το λάθος είναι αποκλειστικά δικό μας. Τα μνημόνια και η τρόικα δεν είναι η αιτία των λαθών, αλλά το αποτέλεσμα τους.

Ο όρος που θα ταίριαζε περισσότερο στην περίοδο της «Μεταπολίτευσης» είναι, κατά τη γνώμη μου, ο όρος «περίοδος της Πλουτοκώσταινας». Αν υπάρχει κάτι, το οποίο χαρακτηρίζει περισσότερο από οτιδήποτε άλλο την περίοδο αυτή είναι η πλήρης κατάρρευση του συστήματος αξιών, που στήριξε την Ελλάδα σε πολύ δύσκολες εποχές.

Εμείς αντικαταστήσαμε τη δύσκολη πραγματικότητα της Ψωροκώσταινας με την εικονική πραγματικότητα της Πλουτοκώσταινας. Και πάλι δυο παραδείγματα.

Το πρώτο είναι τα κόκκινα δάνεια. Αντιλαμβάνομαι απόλυτα ότι είναι ένα υπαρκτό όσο και οξύ πρόβλημα. Μ'ενδιαφέρει, όμως, πολύ περισσότερο αυτό που κρύβεται πίσω από το πρόβλημα. Και αυτό που κρύβεται είναι η αδηφάγος επιθυμία ενός μεγάλου τμήματος των πολιτών να αποκτήσει, σπίτια, εξοχικά, αριθμό αυτοκινήτων, χωρίς να σπαταλάει ούτε μια σκέψη για το αν αυτές οι αχαλίνωτες επιθυμίες αντιστοιχούσαν στο εισόδημα και στις δυνατότητες του. Η σύνεση και το μέτρο, που ήταν αναπόσπαστο τμήμα της Ψωροκώσταινας έχουν εξαφανιστεί. Η σύνεση και το μέτρο είναι όμως τμήμα ενός συστήματος αξιών, που πηγάζουν από την παιδεία και τον πολιτισμό. Στην παιδεία θα επανέλθω.

Δεύτερο παράδειγμα. Να συμφωνήσουμε ότι ο εθνικός διχασμός συνεχίστηκε και μετά την περίοδο του Εμφυλίου; Ενδεχομένως θα συμφωνήσουμε. Να συμφωνήσουμε, επίσης, ότι το δημοκρατικό σύστημα της μετεμφυλιακής περιόδου ήταν τύποις δημοκρατικό με διαρκείς εσωτερικές παρεμβάσεις (Ανάκτορα) και εξωτερικές παρεμβάσεις (Αμερικάνοι); Ενδεχομένως θα συμφωνήσουμε και σ' αυτό.

Να μου πείτε όμως ποιος αρχηγός κόμματος της τότε Δεξιάς, δηλαδή της ΕΡΕ, θα πρότεινε για υποψήφιο βουλευτή, το τότε αστέρι του ελληνικού ποδοσφαίρου, τον Κώστα Λινοξυλάκη, που απεβίωσε πρόσφατα, όπως το σημερινό κόμμα της κεντροδεξιάς πρότεινε για υποψήφιο βουλευτή τον ποδοσφαιριστή Κωστή Ζαγοράκη, και τον έβγαλε, μάλιστα, πρώτο σε ψήφους.

Και να μου πείτε ποιο κόμμα της τότε Αριστεράς, δηλαδή η ΕΔΑ, θα περίμενε εναγωνίως την απάντηση του Γιάννη Γκιωνάκη ή του Κώστα Χατζηχρήστου, αν αποδέχονται να είναι υποψήφιοι βουλευτές, όπως ο ΣΥΡΙΖΑ περίμενε στις τελευταίες ευρωεκλογές την απάντηση του Λάκη Λαζόπουλου.

Κανένα από τα δυο κόμματα δε θα το έκανε, επειδή δε θα τους το επέτρεπε το σύστημα αξιών, που ίσχυε τότε. Γιατί, και εδώ έγκειται η ενδιαφέρουσα διαπίστωση, παρά τον εθνικό διχασμό, το σύστημα αξιών εξακολουθούσε να λειτουργεί. Χωριστά

για τις δυο παρατάξεις, αλλά εξακολουθούσε να λειτουργεί. Σήμερα αυτές οι επιλογές είναι αποδεκτές, ακριβώς επειδή το σύστημα αξιών έχει καταρρεύσει.

Είτε μιλάμε για έναν αχαλίνωτο και εν πολλοίς δανειακό καταναλωτισμό, είτε μιλάμε για μια αχαλίνωτη άγρα ψήφων, χωρίς να αναλογιζόμαστε τις συνέπειες, και στις δυο περιπτώσεις η αιτία είναι η ίδια: η πλήρης κατάρρευση του συστήματος αξιών.

Δυο όροι, οι οποίοι ήταν αμφότεροι πολύ κρίσιμοι για την εξέλιξη της χώρας χρησιμοποιήθηκαν και οι δυο λάθος στην περίοδο της Μεταπολίτευσης. Ο πρώτος ήταν ο όρος «κόστος». Κανένα άλλο κόστος δεν υπολογίστηκε κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης πλην του πολιτικού κόστους. Οι κυβερνήσεις της Μεταπολίτευσης όχι μόνο δεν ενδιαφέρθηκαν για όλα τα υπόλοιπα κόστη, τουναντίον, το πολιτικό κόστος επηρέασε αρνητικά όλα τα υπόλοιπα.

Ο δεύτερος όρος, που είχε άμεσα σχέση με τον πολιτισμό ήταν η «πολιτική κουλτούρα». Παρόλες τις ριζικές θεσμικές αλλαγές και την εδραίωση μιας στέρεης και θεσμικά κατοχυρωμένης δημοκρατίας, τα πολιτικά κόμματα, οι πολιτικοί και τα ΜΜΕ, έψαχναν και ψάχνουν απεγνωσμένα την «πολιτική κουλτούρα». Αυτή η πολιτική κουλτούρα, ως μήλον της έριδος, δεν μπορούσε, εντούτοις, να δημιουργηθεί με αποκλειστικό γνώμονα το πολιτικό κόστος και με την πλήρη απαξίωση του συστήματος αξιών.

Αυτά δεν τα προκάλεσαν κανένα μνημόνιο και καμιά τρόικα. Ας είμαστε ειλικρινείς με τους εαυτούς μας.

Η κατάρρευση του συστήματος αξιών ξεκινάει από την παιδεία.

Κυρίες και κύριοι,

Η Ελλάδα έχει τεράστιο έλλειμμα παιδείας. Και δεν εννοώ τα πανεπιστήμια, αλλά τη Μέση Εκπαίδευση. Μπορεί να ασχολιόμαστε καθημερινά με τα υπαρκτά και ανύπαρκτα προβλήματα των πανεπιστημίων, αλλά το έλλειμμα παιδείας ξεκινάει από τη Μέση Εκπαίδευση.

Μίλησα προηγουμένως για την εικονική ευημερία. Δίπλα στην εικονική ευημερία υπάρχει, ωστόσο, και μια εικονική δωρεάν παιδεία στη Μέση Εκπαίδευση. Εμείς ονομάσαμε δωρεάν παιδεία τη μετακύληση του κόστους της παιδείας στο οικογενειακό ταμείο. Γιατί από το λύκειο και μετά, σταδιακά η παιδεία δεν παρέχεται από τα σχολεία, αλλά από τα φροντιστήρια. Τα φροντιστήρια, όμως, δεν παράγουν ούτε γνώση, με τη γενική της έννοια, ούτε αξίες. Αποκλειστικός σκοπός τους είναι να εντάξουν τους μαθητές σε ένα σύστημα, που θα τους εξασφαλίσει την επιτυχία στις Πανελλαδικές εξετάσεις και την επακόλουθη είσοδο τους στο πανεπιστήμιο. Αυτό δεν έχει σχέση ούτε με γνώση, με την ευρύτερη της έννοια, ούτε με σύστημα αξιών.

Να μην παρεξηγηθώ. Ξέρω πολύ καλά, και από την προσωπική πείρα του συγγραφέα, ότι υπάρχουν καθηγητές στη Μέση Εκπαίδευση που επιχειρούν με αυτοθυσία και άοκνη προσπάθεια να αναπληρώσουν κατά τα δυνατόν τις αδυναμίες του συστήματος Μέσης Εκπαίδευσης. Πότε, όμως είδατε εσείς και είδα και εγώ, την ΟΛΜΕ, μέσα

στις τόσες διαμαρτυρίες, πορείες, απεργίες, που κάνει κατά καιρούς, να κατεβάζει μια πρόταση για να την αναδιάρθρωση και μετατροπή του συστήματος Μέσης Εκπαίδευσης;

Και τι είναι αυτό που εμποδίζει την αναδιάρθρωση του συστήματος Μέσης Εκπαίδευσης: Το μνημόνιο ή η τρόικα; Γιατί και πριν από τα μνημόνια και την τρόικα κανείς δεν άγγιζε το σύστημα αυτό.

Θα σας πω μιαν ιστορία:

Τον Μάρτιο του 2013, η υπεύθυνη τύπου του εκδοτικού οίκου που εκδίδει τα βιβλία μου στον ισπανόφωνο χώρο, μου ανακοίνωσε ότι είχα πάρει το «Βραβείο του 19^{ου} Αρχιεπισκόπου Χουάν του Σαν Κλεμέντε». Επειδή γνωρίζομαστε πολλά χρόνια την ρώτησα μεταξύ σοβαρού και αστείου.

«Έχω μια απορία. Από πότε οι καθολικοί αρχιεπίσκοποι μου δίνουν βραβεία;»

«Το βραβείο δεν έχει σχέση με κανέναν αρχιεπίσκοπο», μου απάντησε. «Πρόκειται για ένα βραβείο, που δίνουν τα λύκεια της Γαλικίας. Τριακόσιοι τελειόφοιτοι μαθητές των λυκείων της Γαλικίας διαβάζουν λογοτεχνία όλο τον χρόνο. Στο τέλος της χρονιάς μια πενταμελής επιτροπή από κάθε λύκειο συναντιέται με τις επιτροπές των άλλων λυκείων και δίνουν από κοινού τρία βραβεία: ένα βραβείο σε συγγραφέα που γράφει στη γλώσσα της Γαλικίας, ένα βραβείο σε συγγραφέα που γράφει στα καστιλιάνικα και ένα βραβείο σε ξένο συγγραφέα. Εσύ πήρες φέτος το βραβείο του ξένου συγγραφέα. Επειδή η συνάντηση των επιτροπών, και η απονομή των βραβείων γίνεται στο λύκειο του Santiago de Compostella, το βραβείο έχει το όνομα του λυκείου: ‘Λύκειο του 19^{ου} Αρχιεπισκόπου Χουάν του Σαν Κλεμέντε’.» Και πρόσθεσε: «Σε παρακαλώ, να έρθεις να παραλάβεις το βραβείο. Μην το υποτιμήσεις, επειδή το δίνουν μαθητές του λυκείου. Αυτά τα τρία βραβεία δίνονται επί δέκα εννέα χρόνια.»

Τη διαβεβαίωσα ότι θα πήγαινα. Όταν μπήκα από το προαύλιο στο λύκειο, βρέθηκα μπροστά σε δυο εξαιρετικά μακρείς τοίχους. Στον έναν τοίχο ήταν αναρτημένες οι φωτογραφίες όλων των βραβευμένων συγγραφέων. Κάτω από κάθε φωτογραφία υπήρχαν τα έργα τους στα ισπανικά.

Στον απέναντι τοίχο υπήρχε ένα τεράστιο πορτραίτο του φιλόσοφου Μπαρούχ Σπινόζα, ο οποίος καταγόταν από το Santiago de Compostella. Κάτω από το πορτραίτο και σ’όλο το μήκος του τοίχου υπήρχαν οι ξένες μεταφράσεις του έργου του.

Στον πάνω όροφο υπήρχε ο ίδιος τοίχος, όπου ήταν αναρτημένες εργασίες μαθητών. Ο λυκειάρχης μου διευκρίνισε ότι την απόφαση για τα ποιες εργασίες θα αναρτηθούν την παίρνει μια επιτροπή μαθητών. Οι καθηγητές του σχολείου δεν έχουν ούτε λόγο, ούτε ανάμιξη.

Το ίδιο έγινε και στην τελευταία απονομή. Οι καθηγητές κάθονταν με το κοινό. Ολη η τελετή, από την ανακοίνωση των βραβείων, το σκεπτικό επιλογής των βραβευμένων συγγραφέων, ως την απονομή, είχε οργανωθεί και εκτελεστεί από τους μαθητές.

Και όλα αυτά στη Γαλικία, ίσως την πιο φτωχή περιοχή της Ισπανίας.

Τώρα που ακούσατε την ιστορία, θα σας συνιστούσα να κάνετε μια βόλτα στις σχολικές βιβλιοθήκες των δημόσιων σχολείων, για να αποκτήσετε μια προσωπική εικόνα. Και να θυμηθείτε ταυτόχρονα με πόσες τυμπανοκρουσίες είχε ανακοινωθεί η ίδρυση βιβλιοθηκών στα σχολεία. Θα μου πείτε ως επιχείρημα ότι οι συνθήκες είναι δύσκολες, ότι λείπουν οι πόροι, ότι τα σχολεία βρίσκονται σε εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση. Ισχύουν όλα αυτά. Εκείνο, όμως, το οποίο δε λέγεται, ούτε αγγίζεται, είναι ότι το σύστημα της Μέσης Εκπαίδευσης, όπως είναι δομημένο, δεν έχει ανάγκη των βιβλιοθηκών, γιατί η δομή του δε σπρώχνει τους μαθητές στις βιβλιοθήκες, αλλά στα φροντιστήρια. Το σύστημα δε δίνει κίνητρα στους μαθητές να πηγαίνουν στις σχολικές βιβλιοθήκες.

Κυρίες και κύριοι,

Υποθέτω ότι θ' αναρωτιέστε ήδη, αν όλα τα λάθη που έγιναν βαρύνουν μόνο την Ελλάδα και αν η Ευρώπη δεν έχει κανένα μερίδιο ευθύνης για την πορεία της Ελλάδας, αλλά και της ΕΕ.

Αναμφίβολα έχει κάνει λάθη και είναι πολλά. Ορισμένα απ' αυτά διασταυρώνονται με τα δικά μας λάθη, πολλά όμως είναι αυτόνομα και επηρεάζουν σήμερα αρνητικά της πορεία της ΕΕ.

Ας αρχίσουμε από αυτά που διασταυρώνονται με τα δικά μας λάθη. Το κυριώτερο είναι η λανθασμένη εκτίμηση ότι η κρίση ήταν ένα αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο και ότι έπρεπε η Ελλάδα να συνετισθεί, για να παραδειγματιστούν και οι υπόλοιπες χώρες. Το αποτέλεσμα αυτή της λανθασμένης εκτίμησης ήταν να καθυστερήσει η αντιμετώπιση της κρίσης και να εφαρμοστούν αρχικά αναποτελεσματικές συνταγές. Όταν η ΕΕ αποφάσισε να αλλάξει πορεία, είχε χαθεί στο μεταξύ πολύτιμος χρόνος και η κατάσταση ήταν πολύ χειρότερη. Βέβαια, η λάθος εκτίμηση ενισχύθηκε από δικές μας αστοχίες, όπως π.χ. το περίφημο δημοψήφισμα, οι οποίες έδωσαν τροφή στις εσφαλμένες εκτιμήσεις της Ευρώπης.

Στο μεταξύ η κρίση επεκτάθηκε σε όλο τον Νότο της Ευρώπης, στην Ιρλανδία, πρόσφατα και στη Γαλλία, χωρίς ουσιαστικά η ΕΕ να έχει κάποιο συνολικό σχέδιο ή πρόγραμμα να αντιμετωπίσει την αλληλουχία των κρίσεων, πέρα από τις περίφημες μεταρρυθμίσεις. Οι «μεταρρυθμίσεις» έχουν μετατραπεί στην Ευρώπη σε κάτι μεταξύ ευχαλαίου και ευαγγελίου. Όλα αυτά είναι γνωστά σε όλους μας και δε χρειάζεται να επεκταθώ περισσότερο.

Υπάρχει, όμως, ένα λάθος της ΕΕ, που προηγείται αυτών που ανέφερα παραπάνω.

Μίλησα ήδη για την εικονική ευημερία, για τη διασπάθιση των πιστώσεων της ΕΟΚ και της ΕΕ, τα ΜΟΠ και τα ΚΠΣ, χωρίς καμιά επενδυτική ή αναπτυξιακή προοπτική.

Το ερώτημα που με βασανίζει εδώ και πολύν καιρό είναι: όταν ακούω σήμερα την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να διαριγνύει τα μιάτια της για τα ψευδή στατιστικά στοιχεία που έδωσε η Ελλάδα, ή να εξομολογείται ότι η διασπάθιση αυτή ήταν γνωστή στις Βρυξέλλες, από τον Αλμούνια ως τον Γιούνκερ, αναρωτιέμαι γιατί τόσα χρόνια δεν έκανε τον παραμικρό έλεγχο, για να διαπιστώσει, αν τα κονδύλια που μας διοχέτευε χρησιμοποιήθηκαν πράγματι για τα προγράμματα που προορίζονταν και δεν υπηρέτησαν άλλους στόχους και σκοπούς; Στο κάτω-κάτω, η ΕΟΚ και η ΕΕ θα είχαν κάθε δικαίωμα να μας ρωτήσουν τι κάναμε τα λεφτά των ευρωπαϊών φορολογουμένων. Κάπου μεταξύ ασυδοσίας και υποκρισίας χάθηκαν πόροι, που θα μπορούσαν να είχαν αλλάξει εκ βάθρων τη χώρα. Οι Βρυξέλλες δε φέρουν καμιά ευθύνη, όταν τόσα χρόνια κοιτούσαν αλλού και έκαναν πως δεν έβλεπαν;

Θα σας διηγηθώ άλλη μια ιστορία. Στο κάτω-κάτω, είμαι συγγραφέας και νομιμοποιούμαι να αφηγούμαι ιστορίες.

Τον Φεβρουάριο του 2010 είχα δώσει μια διάλεξη στην Εταιρία Εξωτερικής Πολιτικής της Αυστρίας. Πρόεδρος της εταιρίας ήταν τότε ο πρώην πρωθυπουργός της Αυστρίας Wolfgang Schüssel.

Όταν τέλειωσε η διάλεξη, ο Schüssel με κάλεσε σε γεύμα. Στη διάρκεια του φαγητού, το επίκεντρο της συζήτησης ήταν η ελληνική κρίση. Ο Schüssel επαναλάμβανε τα γνωστά επιχειρήματα που κυκλοφορούσαν τότε κατά της Ελλάδας στην Ευρώπη.

Κάποια στιγμή του έθεσα το ερώτημα που διατύπωσα και σ'εσάς πριν από λίγο. Γιατί οι Βρυξέλλες δεν έκαναν τόσα χρόνια κανέναν έλεγχο, αφού γνώριζαν την κατάσταση; Χαμογέλασε και μου είπε ότι την εποχή της πρωθυπουργίας του, ο γενικός διευθυντής της Eurostat ήταν Αυστριακός. Κάποτε ζήτησε να τον δει και του είπε ότι δεν υπήρχε καμια εποπτεία στους πόρους που διέθετε η ΕΕ, κανείς δεν γνώριζε πού και πώς τους διέθεταν οι χώρες και ότι θα έπρεπε να γίνεται κάποιος έλεγχος. Όταν έθεσε το θέμα σε δείπνο αρχηγών κρατών, οι μεγάλες χώρες αντέδρασαν και του είπαν να μην το θέσει, γιατί θε θα περάσει.

Κυρίες και κύριοι,

Πέρα και πάνω απ'όλα όσα είπαμε παραπάνω, το κυριότερο κατά τη γνώμη μου είναι η έκπτωση του οράματος που λεγόταν ΕΕ. Το μεγαλύτερο ποσοστό των Ευρωπαίων, και όχι μόνο στον Νότο, αν και εκεί το πρόβλημα είναι πιά οξύ, δεν πιστεύει πια σ'αυτό που λεγόταν κάποτε όραμα της ΕΕ, ή για να επαναλάβω μια διατύπωση που χρησιμοποίησα παραπάνω: το όνειρο της αύριον.

Κυρίες και κύριοι,

Ο γάλλος Ζαν Μονέ, ο άνθρωπος που πρακτικά σχεδίασε την Ενωμένη Ευρώπη, είπε λίγο πριν πεθάνει: «Έκανα ένα σοβαρό λάθος. Αν μπορούσα να ξεκινούσα από την αρχή την ενοποίηση της Ευρώπης, θα άρχιζα από την πολιτική και τον πολιτισμό, όχι από τις αγορές.»

Το κατάλαβε, αλλά ήταν δυστυχώς αργά. Η ΕΕ υποκατάστησε το όραμα της Ευρώπης με τις μεταρρυθμίσεις. Δεν υποτιμώ την ανάγκη των μεταρρυθμίσεων, αλλά η Ευρώπη δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το όνειρο της αύριον. Από την έλλειψη οράματος ξεκινάει κατά τη γνώμη μου και η απογοήτευση των ευρωπαίων πολιτών.

Να σας δώσω ένα παράδειγμα. Τι είπαμε εμείς, όταν ήρθε η ώρα της ένταξης μας; Ναι να γίνουμε μέλος της Ευρώπης, της κοινής ευρωπαϊκής οικογένειας. Το ίδιο είπαν και οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι, δυο χώρες που είχαν βγει σαν κι εμάς από δικτατορίες. Το ίδιο είπαν και οι χώρες του πρώην σοβιετικού συνασπισμού.

Αν σήμερα έλεγα σε έναν Έλληνα, Ισπανό ή Ιταλό «άκουσε, φίλε, γιατί να τραβιόμαστε με το ευρώ, τις μεταρρυθμίσεις, και τις περικοπές; Δε γυρίζουμε καλύτερα στο εθνικό μας νόμισμα, να βρούμε την ησυχία μας;»

Η απάντηση που πιθανότατα θα έπαιρνα στις οκτώ από τις δέκα περιπτώσεις, θα ήταν: «Είσαι με τα καλά σου; Θα είναι πολύ χειρότερα.»

Συμφωνώ. Μόνο που αυτό δεν είναι πια το όραμα, αλλά το με χείρον βέλτιστον. Και αμφιβάλω πολύ να μια Ένωση είκοσι εννέα κρατών μπορεί να κρατηθεί με συνδετικό κρίκο το «μη χείρον».

Επαναλαμβάνω: ο Ζαν Μονέ είχε δίκιο. Αυτό που λείπει σήμερα από την ΕΕ είναι ο πολιτικός λόγος. Η ΕΕ έχει έναν αποκλειστικά οικονομικό λόγο. Τα οράματα όμως παράγονται, στο βαθμό που παράγονται, από την πολιτική. Δεν τα παράγουν ούτε οι μεταρρυθμίσεις, ούτε οι αγορές.

Σ'αυτή την έλλειψη πολιτικού λόγου οφείλεται εν μέρει και η άνοδος της άκρας δεξιάς στην Ευρώπη. Γιατί η άκρα δεξιά εκπέμπει πολιτικό λόγο. Μπορεί να είναι εξοργιστικός, αποτρόπαιος, και ότι άλλο θέλετε. Είναι όμως πολιτικός. Και δεν μπορείς να αντιπαραθέσεις στον πολιτικό έναν οικονομικό λόγο. Δε λειτουργεί.

Παρατηρούμε τα τελευταία χρόνια τη ραγδαία άνοδο της άκρας δεξιάς στην Ευρώπη. Και η πολιτική ηγεσία της ΕΕ δεν έχει κανένα πολιτικό πρόγραμμα για να την αντιμετωπίσει, όπως δεν έχει στην ουσία κανένα οικονομικό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης.

Μίλησα στην αρχή για το σύστημα συναινετικών αποφάσεων στην ΕΕ. Μόνο που οι αποφάσεις αυτές παίρνονται συνήθως στο επίπεδο του ελάχιστου κοινού παρανομαστή. Και ο ελάχιστος κοινός παρανομαστής δεν είναι αποτελεσματικός σε περιόδους που χρειάζονται καίριες αποφάσεις.

Δεν είναι μόνο η άνοδος των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη και η συμμετοχή τους στις κυβερνήσεις ευρωπαϊκών κρατών. Το πρόβλημα είναι πολύ πιο σοβαρό, γιατί διαχέεται με διάυλο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σε ολόκληρη την κοινωνία και στηρίζεται από κοινωνικά στρώματα που δεν ανήκουν στο χώρο της άκρας δεξιάς.

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι ο οργάνωση Pegida στη Δρέσδη. Pegida σημαίνει «Ευρωπαίοι Πατριώτες ενάντια στην Ισλαμοποίηση της Δύσης». Η οργάνωση ξεκίνησε ως οργάνωση της άκρας δεξιάς, αλλά στην τελευταία συγκέντρωση της κινητοποίησε 15.000 άτομα, κυρίως από τη μεσαία τάξη.

Τις ίδιες περίπου μέρες, το Χριστιανικό-Κοινωνικό Κόμμα της Βαυαρίας έβαλε στη συνδιάσκεψη του ως θέμα συζήτησης να μην περιορίζονται οι μετανάστες μόνο στην εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας, αλλά να μιλάνε γερμανικά και στα σπίτια τους.

Βέβαια αναγκάστηκε να αποσύρει το θέμα μπροστά στην κατακραυγή και τα ειρωνικά σχόλια από όλες τις πλευρές, αλλά προφανώς το κόμμα έθεσε το θέμα, επειδή έχει απήχηση στο κοινό.

Το πρόβλημα δεν περιορίζεται, ωστόσο, στη Γερμανία. Πριν από λίγες εβδομάδες ο δήμαρχος της Μασσαλίας αποφάσισε ότι οι μετανάστες στη Μασσαλία, που εισπράττουν από την κοινωνική πρόνοια, θα πρέπει να φοράνε ευδιάκριτο αναγνωριστικό σήμα, κάτι σαν το άστρο του Δαβίδ, που φορούσαν οι Εβραίοι στη ναζιστική Γερμανία. Και πάλι η απόφαση αποσύρθηκε, αλλά κανένας δεν μπορεί να αποκλείσει ότι την επόμενη φορά μπορεί και να μην αποσυρθεί.

Κυρίες και κύριοι,

Έχω πλήρη επίγνωση του γεγονότος ότι η αισιοδοξία λείπει παντελώς από την ομιλία μου. Θα σας παραπέμψω, ωστόσο, στη ρήση ενός πολύ μεγάλου συγγραφέα του Χάινερ Μύλερ. Ο Χάινερ Μύλερ είπε κάποτε: «Αισιοδοξία δεν είναι παρά έλλειψη πληροφόρησης». Και στην εποχή μας, καλώς ή κακώς, το μόνο που δε λείπει είναι η πληροφόρηση.